

H. v. K. v. 1882

EEN PERSOONLIJK FEIT.

Aan Prof. J. I. DOEDES.

Waarde Vriend!

Gij hebt onlangs een waar woord gezegd, toen gij het wenschelijke betoogdet van eene klare en ware voorstelling van de geschiedenis onzer kerkelijke verwickelingen in de laatste jaren en bepaaldelijk van hetgeen is geschied tot herstel van onze Hervormde kerk op den grondslag harer Belijdenis. Gij hebt daartoe ook eene niet onbelangrijke bijdrage geleverd in de Juni- en Juli-nommers van deze *Stemmen*, waarvoor ik u dank zeg. Intusschen hebt gij bij uwe opheldering omtrent het ontstaan en de onderlinge verhouding van de *Nederlandsche Hervormde Predikanten-Vereeniging* en de *Confessioneele Vereeniging* eene nog niet geheel juiste opgave gedaan, waardoor ik mij grootelijks bezwaard acht. Gij verhaalt, dat in de eerste Vergadering der »Vereeniging tot verschaffing van hulp en raad" (27 April 1865) werd bepaald, deze Vereeniging »korthedshalve" *Confessioneele Vereeniging* te noemen, en gij besluit dus dat ik, die in genoemde vergadering praesideerde, de eerste Vergadering van deze *Confessioneele Vereeniging* heb geleid.

Gij beroept u op het uitgegeven verslag van de bijeenkomst, waarvan de titel luidt: »Verslag van de Vergadering der Confessioneele Vereeniging.» Daar is *schijnbaar* niets tegen te zeggen, en gij hadt ook *schijnbaar* eenig recht tot de voorstelling, dat ik in de lijn, waarop de naam der »Confessioneele Vereeniging» ontstond, »niet ben meêgegaan en voortgegaan,» dus — dat ik er toch eenmaal den voet op had gezet. Er ligt zoo iets dat doet denken aan eene *volte face* in uwe overigens voor mij ook hier, als altijd, zeer welwillende bewoordingen. Intusschen is uwe voorstelling, gelijk ik zeide, onjuist.

Ieder die de gedrukte Handelingen van de Vergadering van 27 April 1865 (uitgegeven bij Kemink & Zoon) leest, kan zich overtuigen, dat in die Vergadering niets besloten is omtrent den naam, welken de Vereeniging zou dragen. Het Concept der Statuten, hetwelk *en bloc* aangenomen werd, had tot opschrift: »Concept-statuten eener op te richten *Vereeniging* van voorgangers en leden der Ned. Hervormde Kerk *tot verschaffing van hulp en leiding* aan gemeenten en personen in de Nederlandsche Hervormde Kerk, die om des geloofs wil in nood verkeerden.» Was op den vorigen dag in de Vergadering der »Evangelisch-Confessioneele Predikanten-Vereeniging» besloten haar voortaan te noemen: »Nederlandsche Hervormde Predikanten-Vereeniging,» een besluit tot verandering van den naam der gemengde, uit leeraars en leden bestaande Vereeniging is op den volgenden dag, toen deze hare eerste Vergadering hield, noch genomen, noch voorgesteld.

Ik heb deze *eerste Vergadering der Vereeniging tot verschaffing van hulp en leiding* gepraesideerd. Tot die Vergadering waren opgeroepen »alle leeraren en leden der Ned. Herv. kerk, die niet aarzelen te doen blijken van hunne onbekrompene, maar ondubbelzinnige instem-

ming met de belijdenis dier Kerk." Zij was dus in gezonden zin confessioneel en toch had het verslag van hare werkzaamheden niet mogen geteekend worden met dien naam. Dit is na de Vergadering *eigenmachtig* geschied *bij de uitgave van het Verslag* door het Bestuur, hetwelk zij benoemd had, doch waarvan ik geen lid was. Ik wil die handeling hier niet beoordeelen, maar alleen constateeren, dat ik noch als Voorzitter, noch als gewoon lid een voet gezet heb op de lijn, waarop die *naamgeving* gelegen was. Want deze heeft mijn uittreden onmiddellijk ten gevolge gehad.

Waarom? Gij zult het u nu wel beter herinneren (of schoon gij geen deel naamt aan de poging tot gemeenschappelijke kerkelijke werkzaamheid, die mij in 1864—65 zeer bezig hield) hoe ik de vereeniging bedoelde van hen, die het *recht* der Hervormde Gezindheid in de Kerk niet wilden doen gelden ten kosten van den *plicht* der gehoorzaamheid aan den eisch van het Evangelie, en eene geestelijke onderscheiding te maken tusschen hetgeen het wezen van de kerkelijke gemeenschap maakt en »al de stukken" van de leerontwikkeling, zooals die ons van de vaderen overgeleverd is. Ik was en *bleef* ook steeds van oordeel, gelijk het reeds in 1854 (in *Ernst en Vrede*) was uitgedrukt, »dat aan de behoeften der tegenwoordige Kerk niet voldaan wordt door een eenvoudig terugkeeren tot de Formulieren der 16^e en 17^e eeuw, doch dat onze Nederlandsche Hervormde Kerk ze geenszins bij hare verdere ontwikkeling ter zijde leggen mag, alsof die ontwikkeling zich volstrekt niet aan die Belijdenisschriften behoefde aan te sluiten." Op deze gronden streed ik voor den naam, dien onze Predikanten-Vereeniging eenmaal had aangenomen (Evangelisch-Confessioneel), en waarin de huldiging van het evangelisch beginsel in den kerkelijken strijd — *verba valent usu* — toen werd uitgesproken. De voorstanders van hetgeen toen *juridisch-con-*

fessioneel genoemd werd waren op dit punt mijne tegenstanders, en zij hebben in de »Confessioneele Vereeniging» hunne wijze van zien en van doen doorgedreven. Met welke vruchten is u en ons allen bekend.

De *Vereeniging van hulp en leiding* had een middelpunt van samenwerking kunnen zijn, vooral bij de uitoefening van het kiesrecht in de gemeenten, en tot evangelisatie op ruime schaal. Alleen het laatste is door mijne bestrijders in die Vereeniging hier en daar behartigd, doch de confessioneele leus heeft helaas! elders tot politieke partijformatie meer dienst gedaan dan hier tot hetgeen de aanleggers van de »Vereeniging tot hulp en leiding» zich hadden voorgesteld.

Dat mijne houding tegenover het Confessionalisme in 1865 geene andere was dan in 1854, geene andere ook dan heden, blijkt uit het in eerst genoemd jaar verschenen geschrift: »*Waar toe Evangelisch-Confessioneel?*» waarin ik — het was een openbare brief aan Mr. G. Groen van Prinsterer — het onmisbare deed uitkomen van het behoud van die leuze tegenover den eisch om »te vrede te zijn met de Confessie *sans phrase*» terwijl ik de redenen uiteen zette van mijn aandringen op de uitlegging, de verklaring, die in het praedikaat: »Evangelisch» gegeven werd; op »den korrel zout in de rede, die, voor zooveel dit hierdoor mogelijk was, het bederf weren moest.» Ik durf niet hopen, dat men nu nog een vlugschrift, vóór achttien jaren door mij geschreven, zal willen opzoeken, daarom herhaal ik hier de woorden, waarin ik toen mijne meening samenvatte en die ik nu nog met heel mijn hart onderschrijf: »Wij zijn eerst recht confessioneel, m. a. w. wij hebben eerst het recht gebruik van de Confessie, wanneer wij haar uitdrukkelijk in verband brengen met het Evangelie. Dat moet geschieden vooral in de leus

die ons standpunt uitdrukt." *Hierin lag de reden, waarom ik nooit eene Vergadering van de »Confessioneele Vereeniging» heb bijgewoond, laat staan geleid.*

Gij hebt mij, Waarde Vriend! menigmaal dienst bewezen, en in den grond der zaak heb ik u ook nu te danken voor de aanleiding, die gij mij gaaft om deze kleine *revue rétrospective* te houden. Ontvang dien dank, met de verzekering dat ik steeds ben

Uw toegenegen Vriend,

J. J. VAN TOORENENBERGEN.

Amsterdam, 26 Aug. 1882.

K R O N I E K.

Vallende bladeren. — Op het Binnenhof. —
Uit de Synode. — Eens Bisschops uitvaart. —
Een en ander.

Terwijl ik aanvang deze kroniek te schrijven, schijnt de September-zon met helderen glans op de bladeren van den kastanjeboom, die, tusschen een linde en een eschdoorn, trouw de wacht houdt voor mijn venster. Was ik in de onvolprezen lente van dit jaar verbaasd over den snellen wasdom, — thans bedroeft mij het vroeg en haastig verdorren van zijn bladerentooi. Nog is 't September, maar de hoofdtinten, die ik waarneem, zijn geel en bruin. Het groen wordt met iederen dag zwakker vertegenwoordigd; de bladeren, die reeds afvielen, zijn niet te tellen, en lang zal het meer duren, dat het laatste blad, als met een zucht zal zijn neergezegen.

Maar reeds nu zijn de knoppen te zien, die in het aanstaand voorjaar zullen opengaan. Zij glinsteren in deze najaars-zon, en trachten ons te troosten over het verlies van al het weemoedig schoon, dat de herfstmaand ons te genieten geeft. Toch is in hun troost iets droefgeestig. Zij zijn als een nieuwe steun voor de mistroostige klacht, die in de eerste hoofdstukken van het boek, de Prediker,

Mei '20.

36

453

zon op. In de geliefde bisschopsstad gaat men gaarne zeker.

Wij hadden ons voorgenomen heden iets te zeggen over het zoo veel besproken »Leven van Jezus» van onzen vriend en broeder Gunning. Wij doen 't echter, op zijn verzoek, eerst in de volgende Kroniek, daar de aflevering, welke weldra verschijnen zal, nog het een en ander bespreekt van de punten, welke in deze zaak het meest aangevochten werden. Wij wenschen liefst het woord te nemen, als dit incident in het volle licht van zijn verloop voor ons zal staan, en wij dus al de gegevens hebben voor een rechtvaardig oordeel.

Met vreugde kunnen wij echter reeds nu constateeren, dat het karakter van Dr. Gunning onbesmet uit dezen storm te voorschijn komt. Men moge hem, gelijk hij 't zelf doet, van onvastheid aan zijn beginsel kunnen beschuldigen; men moge van hem in gevoelen verschillen — wat hem de algemeene achting en liefde deed winnen, is niet door hem verbeurd. Hij is aan zijn geweten en aan zijn Heer getrouw gebleven. Wij hebben er behoefte aan, dit reeds nu te zeggen. De uitgave van dit werk blijven wij betreuren — maar daarom verklaren wij met te grooter blijdschap: Gunning's karakter bleef zich zelf gelijk. In het tegenovergestelde geval zouden wij niets hebben om er ons meê te troosten.

Weet gij wat mij, bij dit kerkelijk tumult, het meest heeft geërgerd? Dat de roep van ketterij zoo veel geweliger weerklank vindt, dan de aanklacht van ontrouw aan christelijke roeping. Hoe veel steenen zijn niet geworpen naar het hoofd van Gunning, omdat hij, wiens innige vroomheid men niet verdenken kan, op (ik geef het toe) kapitale punten bedenkelijke meeningen uitte; — maar als men anderen, wier vroomheid het licht niet zien kan, handhaaft vaak in zeer gewichtige betrekkingen, en den moed niet heeft om hen te straffen, gelijk dat de eisch der ge-

niet
geest

K R O N I E K.

Vallende bladeren. — Op het Binnenhof. —
Uit de Synode. — Eens Bisschops uitvaart. —
Een en ander.

Terwijl ik aanvang deze kroniek te schrijven, schijnt de September-zon met helderen glans op de bladeren van den kastanjeboom, die, tusschen een linde en een eschdoorn, trouw de wacht houdt voor mijn venster. Was ik in de onvolprezen lente van dit jaar verbaasd over den snellen wasdom, — thans bedroeft mij het vroeg en haastig verdorren van zijn bladerentooi. Nog is 't September, maar de hoofdtinten, die ik waarneem, zijn geel en bruin. Het groen wordt met iederen dag zwakker vertegenwoordigd; de bladeren, die reeds afvielen, zijn niet te tellen, en lang zal het meer duren, dat het laatste blad, als met een zucht zal zijn neergezegen.

Maar reeds nu zijn de knoppen te zien, die in het aanstaand voorjaar zullen opengaan. Zij glinsteren in deze najaars-zon, en trachten ons te troosten over het verlies van al het weemoedig schoon, dat de herfstmaand ons te genieten geeft. Toch is in hun troost iets droefgeestigts. Zij zijn als een nieuwe steun voor de mistroostige klacht, die in de eerste hoofdstukken van het boek, de Prediker,

Mei '20.

KRONIEK.

36

453

573

zon op. In de geliefde bisschopsstad gaat men gaarne zeker.

Wij hadden ons voorgenomen heden iets te zeggen over het zoo veel besproken »Leven van Jezus» van onzen vriend en broeder Gunning. Wij doen 't echter, op zijn verzoek, eerst in de volgende Kroniek, daar de aflevering, welke weldra verschijnen zal, nog het een en ander bespreekt van de punten, welke in deze zaak het meest aangevochten werden. Wij wenschen liefst het woord te nemen, als dit incident in het volle licht van zijn verloop voor ons zal staan, en wij dus al de gegevens hebben voor een rechtvaardig oordeel.

Met vreugde kunnen wij echter reeds nu constateeren, dat het karakter van Dr. Gunning onbesmet uit dezen storm te voorschijn komt. Men moge hem, gelijk hij 't zelf doet, van onvastheid aan zijn beginsel kunnen beschuldigen; men moge van hem in gevoelens verschillen — wat hem de algemeene achting en liefde deed winnen, is niet door hem verbeurd. Hij is aan zijn geweten en aan zijn Heer getrouw gebleven. Wij hebben er behoefte aan, dit reeds nu te zeggen. De uitgave van dit werk blijven wij betreuren — maar daarom verklaren wij met te grooter blijdschap: Gunning's karakter bleef zich zelf gelijk. In het tegenovergestelde geval zouden wij niets hebben om er ons meê te troosten.

niet
geest

Weet gij wat mij, bij dit kerkelijk tumult, het meest heeft geërgerd? Dat de roep van ketterij zoo veel geweldiger weerklank vindt, dan de aanklacht van ontrouw aan christelijke roeping. Hoe veel steenen zijn niet geworpen naar het hoofd van Gunning, omdat hij, wiens innige vroomheid men niet verdenken kan, op (ik geef het toe) kapitale punten bedenkelijke meeningen uitte; — maar als men anderen, wier vroomheid het licht niet zien kan, handhaaft vaak in zeer gewichtige betrekkingen, en den moed niet heeft om hen te straffen, gelijk dat de eisch der ge-

454

trouwheid vordert; wanneer men een broeder, die in verstandelijk opzicht dwaalt, meedoogenloos achtervolgt, lastert, martelt — om allerlei dwalingen in 't leven bij broeders, wier rechtzinnigheid onverdacht is, door de vingers te zien: dan komt in mij alles tegen dat meten met twee maten op. Niemand heeft mij tot een rechter gesteld, en God beware mij voor het oordeel van hen, die oordeelen; maar ik heb met verontwaardiging en schrik opgemerkt, dat bij sommigen de leer zoo veel hooger schijnt te staan dan het leven; da geldgierigheid in sommiger oog niet zoo erg schijnt als twijfel omtrent de historische betrouwbaarheid van eenige bijbelhoofdstukken. Zulk een verschijnsel verontrust mij meer dan Gunning's kritische resultaten, al deel ik ook hen niet.

Men houden mij deze uitboezeming ten goede. Dit geheele incident heeft vrienden en vijanden kwaad gedaan; of laat mij zeggen: bij beiden niet de beste zijde op den voorgrond doen treden. Als wij 't de volgende maand mogen bespreken, zal 't ons niet zoo zeer om een persoon, als wel om de zaak te doen wezen.

Niet zonder belangstelling en ingenomenheid zult gij zeker het hier volgende lezen:

Programma der derde ALGEMEENE SAMENKOMST voor INWENDIGE ZENDING, in het Parklokaal in de Plantage te Amsterdam, den 23 Mei 1878.

Woensdag 22 Mei 1878,

des avonds ten 7 uur, in het gebouw der Vereeniging ter Verbreiding der Waarheid, Elandstraat, FF 84. VOORBEREIDENDE SAMENKOMST met de Commissie, Sprekers en afgevaardigden, ter kennismaking en regeling der werkzaamheden voor den volgenden dag.

De klassikale vergaderingen werden, naar gewoonte, op den laatsten Woensdag van Juni gehouden. *Nergens* was een meerderheid te vinden voor de nieuwe bevestigingsvragen. Zelden zag de synode een voorstel, van haar uitgegaan, zoo eenparig en met zulk een afkeurend gebaar veroordeeld. Hoe veel beter en wijzer zou het van deze »hooge" kerkelijke vergadering zijn geweest, indien zij naar den Heer Douwes niet geluisterd had. Wat zij nu zal doen? Het valt moeielijk te zeggen. De jongste keus, die zij deed, van een kerkelijk hoogleeraar perst alom een kreet van verbazing af, en doet ons bij vernieuwing zien, dat de Synode houdt van verrassingen. Het mag echter wel herinnerd worden, dat het denkbeeld, door een 100tal moderne predikanten aanbevolen, om het heil der kerk in haar splitsing te zoeken, op de klassikale vergaderingen ook niet veel bijval vond. Doorzien wij de strekking van dat voorstel, in zijn tegenwoordigen vorm, wèl, dan bedoelt het de oplossing der kerk, en de oprichting van vrije gemeenten. Men wil deze stichtingen uit onze oude, vaderlandsche kerk doen voortkomen, omdat zij dan aanspraak hebben op de erfenis. Er zal echter eerst een wet moeten aangenomen worden, dat bastaards erven met de echte kinderen. Ook zal er een verklaring moeten zijn, dat de kerk is overleden; eerder kan men toch niet overgaan tot boedelscheiding. De synode is evenwel niet benoemd tot exécuteur van een laatste wilsbeschikking — maar tot bestuur van een levend lichaam. Och, of zij vooreerst althans, ons niet meer vermoeide en haar zelf niet langer kompromitteerde, door al die voorstellen tot wetsherziening.

Het denkbeeld van »vrije studie" vond evenmin bij de klassikale vergaderingen als het voorstel van den Heer Douwes. Of de brochure van Dr. Rutgers wel alleen om principiële bezwaren hier verworpen, ginds verdedigd werd, valt te

betwijfelen. Er is ongetwijfeld gedacht aan den geest, waarin het theologisch onderwijs wordt of weldra zal worden gegeven. Die er zuiver uit beginsel tegen zijn, worden echter op een zware proef gesteld, nu de Synode de stoutheid heeft gehad een *vierden* voorstander der middenpartij tot hoogleeraar te benoemen.

De Hoog-Eerwaarden zijn nog vergaderd — misschien kunnen wij de volgende maand iets mededeelen van hetgeen zij besluiten zullen.

Op Vrijdag 7 December 1877 verliet het eerste nummer van »de Heraut” de pers. Met belangstelling was zijn verschijning te gemoet gezien. Wel kleefden aan dien naam niet enkel lieflijke herinneringen. De eerste »Heraut” had tegenover vele predikanten en leden der gemeente een houding aangenomen, die niet getuigde van broederlijken geest. Dat *deze* »Heraut” onhelder van geluid zou zijn, verwachtte niemand, en dat hij met den olijftak zou wuiven, kwam niemand in den zin. Een gewapend Heraut werd te gemoet gezien. De staf, waarvan de hoofdredacteur vergezeld was, maakte een goeden indruk. Het formaat van 't nieuwe blad was onbekrompen, de letter bij groote verscheidenheid duidelijk en kloek, de inhoud rijk aan afwisseling. In het eerste nummer gaf Dr. Kuyper al aanstonds als zijn voornemen te kennen, om in dit blad geen agitatie op kerkelijk gebied te wekken, maar wel zijn kracht te zoeken »in het keuren van de spijs, die in onze Gereformeerde kerken aan het God vreezend volk wordt voorgezet.”

Hij zou de aandacht vestigen op »wat aan onze Hoogescholen en Theologische scholen geleverd wordt, en wat uit die bron naar onze bedehuizen vloeit; en evenzoo wat door onze godgeleerde schrijvers onder het beschaafd publiek

457

wordt verspreid en alzoo zijn weg naar den huishaard vindt; of ook wat door zendingstijver in den vorm van tractaat of bekeeringssgeschrift practicaal tot het volk komt." Dr. K. hoopte, zoo verklaarde hij, zich te wachten »voor laffe jokkernij of bittere vinnigheid."

Geen van die twee euvelen werd aangetroffen in het nummer van 28 December, waarin Dr. Valetton's inaugureele oratie werd besproken. Dr. Kuiper had ernstige, zeer ernstige grieven, maar in zijn toon was iets waardeerends en bezadigds, dat ons verblijdde. De man van wetenschap sprak er uit, en ook het broederhart. Zulk »keuren" zou niemand wraken kunnen. In 't volgend nummer kon de redacteur van »de Heraut" dan ook nog dankbaar gewagen van »de bijzondere welwillendheid," waarmeê zijn blad ontvangen werd.

In No. 6, dat geopend werd met een vierde beschouwing over »de lijdzaamheid," worden de stukken geplant tegenover de ethische richting. Hier begint de polemiek tegen de la Saussaye en Gunning. Evenwel is de toon uiterst bescheiden en welwillend. »Van alles, wat naar verdachtmaking zweemt, hebben wij een afkeer," zoo lezen wij, en 't is met onberispelijke gratie, dat Dr. K. dezen ethischen mannen »een beker koud water uit de wateren der historie reikt." Zij hadden, zoo meent hij, te veel uit den stroom der filozofie gedronken. Nu, daar kon wel iets waars in zijn.

Het was de 24ste Januari, dat Dr. Kuiper een staalkaart ten beste gaf van de veelheid van richtingen, door onze theologische professoren vertegenwoordigd. Inderdaad, daar werd in dit stuk meer dan *gekeurd*; er werd ook in *gekleurd*. Welk een fijnheid van nuanceerig was er in deze kerkelijke schilderij! Ds. Gooszen gematigd Groninger, Ds. Lasonder, van de Groninger richting, zonder meer.

Dr. Doedes, critisch, Beets, aesthetisch-ethisch. En in de gemeente, zoo verzekerde ons Dr. K., is de Oosterzeeïaanse richting de vierde in getalsterkte, en komen als vijfde en zesde de Groningsche en critische richtingen voor. Hoe kan een verstandig man zulke dingen zeggen? Gewoonlijk kan men van de meeste beweringen getuigen: er is iets van aan; maar hoe deze statistiek kan gestaafd worden, gaat mijn begrip te boven.

Doch erger nog is wat wij nu laten volgen: »De Kerkeraden zullen dus allengs in de noodzakelijkheid komen, om den eerlijken proponent rondweg af te vragen, niet slechts: »Komt ge van Utrecht, Groningen of Leiden?» maar ook: »Bij welk hoogleeraar sluit ge u aan?»

Zoo ooit een uitspraak stoffe geven kon voor een satire, dan was het deze. Doch, hier is iets, dat op verdachtmaking zeer sterk gelijkt. Dat zijdelingsch beroep op de kerkeraden, wien wordt bericht, dat er niet één gereformeerd hoogleeraar onze aanstaande predikanten vormt, moet onze theologisch-gevormde kerkeraadsliden wel diep hebben bedroefd. Weet Dr. K. hoeveel wantrouwen hij met zulke woorden zaait? Weet hij 't niet? — Hij weet het. Maar kan hij dat verantwoorden? De nood kan ons zijn opgelegd, om zeer nauw toe te zien, ook op broeders — maar 't is toch wat al te sterk, dat bijna ieder hoogleeraar in een afzonderlijk loket wordt opgesloten, en dat niet één hunner blijkt aan de eischen der keuring te kunnen voldoen.

Dr. K. heeft geen ongelijk, als hij wijst op de historische lijn, die te weinig in 't oog wordt gehouden door de Nederlandsche theologen, en als hij den zin voor ons gereformeerd en nationaal verleden wil opwekken en versterken, heeft hij onze volle sympathie; maar onze geestelijke leidlieden met voor de meeste gemeenteleden

459

onverstaanbare woorden te karakterizeeren, en dan te zeggen: confessioneel en gereformeerd is er niet één — ziet, dat riekt toch al te zeer naar verdachtmaking, zou ik zeggen, vooral, als men van 't specifiek gereformeerde het heil der kerke wacht.

Het stuk tegen Gunnings Leven van Jezus ligt nog te versch in 't geheugen, dan dat wij er veel van behoeven te zeggen. Wat ons er in hinderde, was niet de forsche uiteenzetting van hetgeen Gunning bedenkelijks had bestaan; maar 't was juist die onmannelijke, gezochte toon; ik had de verontwaardiging liever in scherpe woorden zich zien uitspreken, dan uitroepen vernomen als deze: »O, dat gejuich in de straten van het Askelon onzer Arianen en het gejubel in de poorten van den modernen Asdod! Die triomfkreet van de hooghartige mannen der wetenschap tegenover de eenvoudige belijdende gemeente!» Ook vind ik iets, dat mij stuit in een loftuiting als deze: »Bedenk toch, het geldt hier een der broederen; een der broederen, wien God talent en gaven schonk; een broeder, wiens »overgieting met versche olie» telkens anderen verkwikken kon; en daarom en boven dat alles een broeder, die, om zijns persoons wille, der gemeente zoo lief is en op het hart ligt gebonden.»

En te midden van die zoetigheden (ik weet geen beter woord) een summiere aanklacht; een opsomming en blootlegging van bedreven kwaad zóó volledig en zóó beredeneerd, dat men onwillekeurig vraagt: spreekt uit dit artikel wel een *hart*? Is er geen alsem te midden van die »versche olie?» Dat dit stuk »niettegenstaande» Gunning's herroepen toch werd afgedrukt, is een ondoorgrondeijk feit. De »voorkennis» die Gunning er van droeg, was dan ook van niet gewonen aard. Ik neem hier noch de uitgave, noch de herroeping, noch de geheele houding van

Gunning in deze droeve zaak onder mijn bescherming — maar tegenover iemand, dien men zoo »tot beschaamd wordens” toe *broeder* noemt, zou ik anders wenschen gehandeld te zien dan Dr. K. deed. Over dien naam *broeder* werd toch zooveel heen geschreven, dat die lieflijke titel vrij wel onzichtbaar werd.

Karakteristiek als proeve van Dr. Kuypers wijze van polemizeeren is wat wij lezen in 't nr. van 1 Maart. Hij was eenige weken buitenslands geweest, en komt nu terug op hetgeen hij over onze theologische professoren had geschreven. Hij had gehoord dat men hem dat euvel duidde, ja er zeer door geërgerd was geworden. Nu zou men denken, dat Dr. K. zou zeggen: ik kan 't mij wel begrijpen; maar neen, met een onnoozel gelaat, op den toon der uiterste verbazing, u half beklagend van wege de beweging die gij maakt, daar hij toch iets heel onschuldigs, een kleinigheid, een »professorenstukje” had gezegd, vangt hij aan: »Na de verschijning van ons kleine stukske over de verbroken eenheid onzer theologische studiën aan de Hoogeschoolen is tot ons hartelijk leedwezen van alle kanten het *odium theologicum* weër jammerlijk op de been gekomen.

»Er zijn weër wespen uitgevlogen, zou de Duitscher zeggen, wespen, die letterlijk haar best deden om vinnig te steken.

»En dat in de Christelijke bloemengarde!

»Is het niet äroef? Is het niet ergerlijk?

»Maar wat wilt ge? We wisten ook zonder dat, hoe het in eens menschenhart toegaat.

»Eén ding troost ons.

»Er is voor wie bij Gods woord leeft een kostelijke zalf gereed, die ook deze wespensteken onschadelijk maakt.

»En daarom over dat vinnige, waarmede men ons tot in ons eigen blad dorst naloopen, geen woord meer.”

Hoe vindt gij toch, eerst die naïeve verbazing over den indruk, door dat »kleine stukske" gemaakt, en dan die zoetsappige verwijzing van de tegenstanders naar het gilde der »wespen?" 't Is zeker niet geschikt, om die »wespen" het steken af te leeren. Die »Christelijke bloemengarde" maakt hier ook een zonderlingen indruk. Niet minder dat »geen woord meer." Dacht Dr. K. aan wespen, hij *doet* denken aan een spin. Nu weet ik wel, dat Dr. K. met al zijn talent en gloed in twee uitgebreide artikelen heeft aangetoond, dat de la Saussaye, van Oosterzee en Doedes zelve hebben erkend, dat er tusschen hen verschil van methode, en beginsel bestond *in theologic is*, maar heeft hij bewezen, dat deze drie vertegenwoordigers van het door hen ingenomen standpunt in geloofsovertuiging verschilden? Was, bij verschil van methode, de slotsom zóó uiteenlopend, dat ieder uitkwam aan een ander »station?" Was het accentueeren van dat geschil niet het goede middel, om *allen* te doen wantrouwen, daar niemand »gereformeerd" kon heeten?

Den 29 Maart werd de synode door Dr. K. gekenmerkt, als een vergadering, die tegen den H. Geest heeft gestreden, zoodat »de H. Geest in teedere jaloeschheid den strijd heeft aangeboden tegen haar". Er is veel waars in dit artikel, maar 't gaat niet aan te beweren, dat de synode »buiten de mogelijkheid verkeerde, *om orgaan van den H. Geest te worden.*"

In de laatste weken zwijgt het geschut niet dat tegen de H.H. Valeton Jr. en Gunning gericht werd. De gemeente, voor zoo verre zij Dr. K. vertrouwt, moet van deze mannen wel een grooten afkeer krijgen. Prof. Doedes »tot dusver" geliefd, kreeg ook reeds een ernstige waarschuwing. In 't nr. van 12 Juli komen deze krenkende regels voor: »Het *Wag. Weekbl.* koos eerst met al wat

orthodox was partij voor vrije studie. En nu professor Doedes als patroon van den dwang optrad en op zijn *mot d'ordre* ijlings de meeste orthodoxe predikanten, in het tegendeel van hun vroegere opinie omsloegen"...

In een voorafgaand nommer drukt Dr. K. een anonieme briefkaart af, die, ik geef het toe, onwaardig van toon en inhoud is, maar door den redacteur van »de Heraut" de eer waardig wordt gekeurd, om onderworpen te worden aan een vrij uitvoerige kritiek, (juist geen »tekstcritiek", maar hoogere) en alzoo dienst doet, om (alweêr) prof. Valeton een »onaangenaam" oogenblik te bezorgen... Doch, waartoe meer? De wijs, waarop Dr. K. tegen zijn ethische »broeders" te velde trekt, en onze kerkelijke toestanden bespreekt, kan niet anders dan verbittering en verdenking wekken. Ik tracht vruchteloos te ontdekken, welk nut daaruit kan voortvloeien. Of is het zijn bedoeling de gemeente afkeerig te maken van alles, wat uitgaat van het Ned. Herv. Kerkgenootschap? Moeten de geestverwanten van Dr. K. zóó lang worden opgehitst tegen de synode, tegen onze hoogleeraren, tegen de predikanten, die het programma der »gereformeerden" niet onderschrijven, dat zij eindelijk, ja, laat »de Heraut" ons eens zeggen, wat zij moeten doen. Het is mij, hoe nauwkeurig ik ook Dr. K. heb waargenomen, toen hij in 's rijks hoofdstad de gereformeerde gemeente letterlijk beheerschte, het is mij niet mogelijk geweest uit te vorschen, waarheen hij eigenlijk de zijnen leiden wil. Toen hij dan ook Amsterdam verliet, keerde daar alles tot het oude terug. Doch laat Dr. K. eens duidelijk uiteenzetten, welken weg hij ons aanraadt te volgen. Is het die der fiere ongehoorzaamheid aan de synode? Is het afscheiding? Is het een uitlokken van een vonnis, dat ons buiten de kerk zet? Dr. K. heeft niets van dien aard geprovoceerd, ook al scheen hij het daartoe te willen laten komen. Maar als

403

hij zoo onmachtig is, om ons in betere conditie te brengen: waartoe dan dat gehoon, week aan week, van onze kerk? Waartoe onze zielen gekweld, dat zij moede worden tot stervens toe, met die eindeloze, schrijnende aanwendingen van het brandijzer der schande?

Dr. K. weet, dat in mijn gemoed tegen hem niets is van die gramstorigheid waarmee anderen tegen hem zijn vervuld. Ik betreur het, dat er onder onze geestverwanten zijn, die de geeselslagen van Dr. K. beantwoorden met schorpioenen. De gemeente wordt het slachtoffer van die wederzijdsche strafoefeningen. Maar het doet mij leed, meer dan ik zeggen kan, dat de redacteur van »de Heraut» in zijn toon, in zijn wijze van expositie iets heeft, dat onbegrijpelijk diep kwetst. Wat eenvoudige menschen mischien -- verblijdt, heeft vaak voor ontwikkelde lezers iets tergendes, iets, dat prikkelt tot heftigen toorn. Dr. K. stuwt daardoor, zonder het te willen, »broeders» veel verder voort op een niet-goeden weg, dan zij anders zouden gegaan zijn. Hij doet iets opkomen in de ziel, dat haar wateren troebel maakt. Zijn kastijding is, althans bij hen, niet tot genezing. Ik meende dat eens te moeten zeggen, gelijk ik, vooral in den laatsten tijd, niet geschroomd heb meer dan eens openlijk naast Dr. K. mij te plaatsen. Dit woord over de Heraut is geen oorlogsverklaring aan den persoon van zijn redacteur, maar een ernstig beklag en protest. Dit kerkelijk weekblad vertegenwoordigt het vleeschelijke, dat in Dr. K. »tegen zijnen wil» is overgebleven. Ondanks al de uitnemende artikelen (zoo als die over de »volmaakbaarheid») achten wij »de Heraut», in zijn kerkelijk streven, een blad, dat veel kwaad en weinig goed doet. Het verlamt menigen trouwen evangeliedienaar, daar het tusschen hem en zijn gemeente wantrouwen wekt, en het vormt (naar ik vrees) een groep predikanten,

die, bewust of onbewust, dienstknechten van menschen worden. En alzoo wordt de kerk verwoest en niet gebouwd. Ik weet, — dat het kerkgenootschap niet de kerk is, maar zoo lang ik in het kerkgenootschap ben en zijn loon trek, blijf ik arbeiden aan zijn opbouw en niet aan zijn slooping.

Heb ik met dit woord Dr. K. gekrenkt — het is tegen mijn bedoeling; maar ik heb niet iets willen zeggen, dat, ziet ge, och zoo zoetsappig en onschuldig was.

Het is mij een genot van u te kunnen scheiden te midden van Gods schoone schepping. Een enkel woord toch moet, naar gewoonte, worden gewijd aan het zendingsfeest, dat in 't centrum des lands werd gevierd. Naast Heilo, Boekenrode en Beeckensteyn mag nu ook Bennebroek prijken onder de namen van »zoet Holland," waaraan voor ons enkel lieflijke herinneringen zijn verbonden. Aanmerkingen heb ik niet gehoord. Zelfs de liberale pers heeft met groote ingenomenheid dezen heugelijken dag besproken. Dank hebbe de edele vrouwe, die haar keurig landgoed met zooveel liefde voor ons open stelde; dank aan comité en commissarissen en sprekers; dank aan Hem, uit wien en door wien en tot wien alle dingen zijn, en aan wien wij u hartelijk bevelen.

Haarlem,
26 Juli 1878.

A. W. BRONSVELD.

Sept. 5/86

37

425

Tweede Kamer den Heer Lohman zeer duidelijk gezegd, toen hij, wat de afgevaardigde uit Goes zich veroorloofde, een spelen noemde met vuur.

Wij hopen dus, dat de *Synodus Contracta* het vonnis van Noord-Hollands Kerkbestuur zal bekrachtigen, en dat op de predikanten, die openlijk toonen, zich door onze Kerkelijke wetten niet gebonden te achten, de tucht-middelen der Kerk zullen worden toegepast.

Nu zou 't ons spijten, indien men uit deze woorden afleidde, dat wij geen oog en geen hart hebben voor het rechtmatige, dat in het optreden der „Gereformeerde” schuilt. Wij hebben nog voordat Dr. Kuyper redacteur werd van „de Heraut” er herhaaldelijk er op gewezen, dat onze theologen wèl zouden doen met meer acht te geven op de historie van onze Kerk en theologie. Tegen het samenwonen van de modernen met ons in één Kerk hebben wij gedurig geprotesteerd. Maar wat men noemt „de vrijmaking der Kerk;” het streven, om het verleden weêr te maken tot het heden; het opzweepen der menigte en verdacht maken van andersdenkenden, en bovenal dat aanwenden van wereldsche middelen, dat „stellen van vleesch tot zijn arm” om een geestelijk doel te bereiken heeft ons altijd tegen de borst gestuit. Daaruit *kan* niets goeds geboren worden. En nu *moeten* wij om des gewetens wil ons verzetten tegen mannen, met wie we vroeger in gemeenschap stonden. De storm, die de „Gereformeerde” thans tegen onze Kerk loopen, moet worden afgeslagen. Daarna zullen wij verder zien.

Het heeft ons leed gedaan, dat de heer J. H. Gunning jr., wederom zich gemengd heeft in den kerkelijken strijd, en door zijn „Nog een getuigenis” een daad heeft verricht, waarmeê hij de taak der mannen, die vonnis moeten spreken verzwaart, zonder aan de „Gereformeerde” eenige uitkomst of verlichting aan te brengen.

die, bewust of onbewust, dienstknechten van menschen worden. En alzoo wordt de kerk verwoest en niet gebouwd. Ik weet, — dat het kerkgenootschap niet de kerk is, maar zoo lang ik in het kerkgenootschap ben en zijn loon trek, blijf ik arbeiden aan zijn opbouw en niet aan zijn slooping.

Heb ik met dit woord Dr. K. gekrenkt — het is tegen mijn bedoeling; maar ik heb niet iets willen zeggen, dat, ziet ge, och zoo zoetsappig en onschuldig was.

Het is mij een genot van u te kunnen scheiden te midden van Gods schoone schepping. Een enkel woord toch moet, naar gewoonte, worden gewijd aan het zendingsfeest, dat in 't centrum des lands werd gevierd. Naast Heilo, Boekenrode en Beeckensteyn mag nu ook Bennebroek prijken onder de namen van »zoet Holland," waaraan voor ons enkel lieflijke herinneringen zijn verbonden. Aanmerkingen heb ik niet gehoord. Zelfs de liberale pers heeft met groote ingenomenheid dezen heugelijken dag besproken. Dank hebbe de edele vrouwe, die haar keurig landgoed met zooveel liefde voor ons open stelde; dank aan comité en commissarissen en sprekers; dank aan Hem, uit wien en door wien en tot wien alle dingen zijn, en aan wien wij u hartelijk bevelen.

Haarlem,
26 Juli 1878.

A. W. BRONVELD.

Sept. 5/16

37

Tweede Kamer den Heer Lohman zeer duidelijk gezegd, toen hij, wat de afgevaardigde uit Goes zich veroorloofde, een spelen noemde met vuur.

Wij hopen dus, dat de *Synodus Contracta* het vonnis van Noord-Hollands Kerkbestuur zal bekrachtigen, en dat op de predikanten, die openlijk toonen, zich door onze Kerkelijke wetten niet gebonden te achten, de tucht-middelen der Kerk zullen worden toegepast.

Nu zou 't ons spijten, indien men uit deze woorden afleidde, dat wij geen oog en geen hart hebben voor het rechtmatige, dat in het optreden der „Gereformeerde” schuilt. Wij hebben nog voordat Dr. Kuypers redacteur werd van „de Heraut” er herhaaldelijk er op gewezen, dat onze theologen wèl zouden doen met meer acht te geven op de historie van onze Kerk en theologie. Tegen het samenwonen van de modernen met ons in één Kerk hebben wij gedurig geprotesteerd. Maar wat men noemt „de vrijmaking der Kerk;” het streven, om het verleden weêr te maken tot het heden; het opzweepen der menigte en verdacht maken van andersdenkenden, en bovenal dat aanwenden van wereldsche middelen, dat „stellen van vleesch tot zijn arm” om een geestelijk doel te bereiken heeft ons altijd tegen de borst gestuit. Daaruit kan niets goeds geboren worden. En nu moeten wij om des gewetens wil ons verzetten tegen mannen, met wie we vroeger in gemeenschap stonden. De storm, die de „Gereformeerde” thans tegen onze Kerk loopen, moet worden afgeslagen. Daarna zullen wij verder zien.

Het heeft ons leed gedaan, dat de heer J. H. Gunning jr., wederom zich gemengd heeft in den kerkelijken strijd, en door zijn „Nog een getuigenis” een daad heeft verricht, waarmeê hij de taak der mannen, die vonnis moeten spreken verzwart, zonder aan de „Gereformeerde” eenige uitkomst of verlichting aan te brengen.

Zijn advies komt ook te laat. De *Synodus Contracta* zal zeker wel bijna gereed zijn met haar vonnis, en tot een nieuwe behandeling dezer zaak van meet af, zich wel niet geroepen gevoelen.

De Heer G. wil, dat de „geschorsten” het beruchte artikel 41 uit het Reglement voor de Kerk. Commissie zullen intrekken. *Maar dat artikel is reeds vernietigd. Het bestaat niet meer.* Hoe kon men dan eischen, dat de Amsterdamsche Kerkeraad het intrekken zal? Dat voorstel is dus eenvoudig onuitvoerbaar. De Heer Gunning meent, dat onze tegenwoordige Kerkregeling niet leeft in de conscientie der gemeente. Ik weet niet goed, wat daarvan te zeggen: dit weet ik wèl, dat honderden in de lande verklaren niet te begrijpen, hoe men in een Kerk blijft en gehoorzaamheid belooft aan haar verordeningen, terwijl men ze tegelijkertijd veelvuldig „van den Heere vervloekt” noemt. Moeten wij eerbied hebben voor zulke zonderlinge gewetens? — Ook het Kerkelijke geweten der moderneren is mij een raadsel; en toch zou ik een modern predikant niet kunnen bevestigen of legitimeeren; en het blijkt meer en meer, dat de moderne theologie uit onze Kerk wegsterft, maar de „Gereformeerde” gaan anders te werk dan de moderneren. In tal van gemeenten, waar de moderneren geheel overvleugeld zijn, hebben zij of de Kerk verlaten, of hun lot gelaten gedragen, terwijl de „Gereformeerden” door revolutionaire middelen de macht in handen zoeken te krijgen, en de Kerk willen sloopen. Wij zouden er niet aan denken, hen te schorsen of te ontzetten, indien zij den wettigen weg bleven wandelen; en indien zij langs dien weg de meerderheid verwerven, en 't ons onmogelijk maakten in de kerk te blijven, dan gingen wij heen. Nu moet er echter tegen hen gehandeld worden, zooals er reeds gehandeld is. Wel is er eenige waarheid in het-

407

geen de Heer Gunning beweert, en wij zijn er hem dankbaar voor, dat hij op de zedelijke motieven wijst, die hier niet kunnen gemist worden; maar de eigenlijke bedoeling van deze brochure des Amsterdamschen Hoogleeraars is toch eigenlijk de aanbeveling van zijn denkbeeld reeds vroeger geuit, en toen, naar zijn eigen getuigenis, „verworpen, of liever, als al te ongerijmd der bespreking nauwelijks waardig gekeurd.” Wij brengen gaarne hulde aan de standvastigheid, waarmee dat voorstel tot „wijziging” (beter gezegd: tot oplossing) van onze Kerk-organisatie hier nogmaals op welsprekende wijze wordt aanbevolen, doch werden er evenmin door overtuigd als vroeger. *Onze Kerk moet overwinnen of vallen.* Er is geen derde.

Misschien meent deze of gene, dat het maar 't beste zou zijn, de kerkelijke bezittingen onder de verschillende partijen te verdeelen, dan had niemand recht tot klagen. De Kerk had dan wel opgehouden te bestaan, maar daarmee ook de kerkelijke strijd, die reeds zoo veel ellende bracht.

Wij moeten met allen nadruk tegen dat denkbeeld ons verzetten.

Men wil de Kerkelijke bezittingen verdeelen. Onder wie? Onder de verschillende partijen. Doch naar welken maatstaf? Naar het zielental? Doch dit zou zeer onbillijk zijn. Vooreerst zoudt *gij* dan ieder dwingen zich te voegen bij een partij; of *alleen* een partij te vormen. Gesteld, dat er *vier* partijen opstaan, en een aandeel eischen: „gereformeerden”, „ethischen”, „evangelischen” en „modernen.” Nu komt iemand, die zich met geen van die partijen vereenigen kan. Hij is „gematigd orthodox” en even afkeerig van de ethischen als van de gereformeerden. Hij staat echter geheel alleen met zijn gezin. Mag hij nu op een *vijfde* deel der Kerkelijke bezittingen

aanspraak maken, of deelt men die bezittingen door 't aantal zielen, zoodat hij misschien $\frac{1}{5000}$ deel erlangt? Welk een bespottelijke zaak zou zulk een deeling zijn!

Doch, wat wil men verdeelen? De eigendommen onzer Kerk. Maar waarin bestaan zij? In inschrijvingen op het Grootboek der Nat. Werkelijke schuld, in papieren van waarde, in landerijen, in doop- en avondmaalszilver, in pastoriën, kerkgebouwen, enz. Een gedeelte ervan kan dadelijk worden gedeeld, of gemakkelijk te gelde gemaakt worden, maar hoe zult gij onze kerkgebouwen verdeelen? Hoeveel waarde vertegenwoordigt dit oude eerwaardige bedehuis? Op hoeveel begroot gij den Dom van Utrecht, de Groote Kerk van Haarlem? Zelfs het nederigste kerkje heeft een waarde, die niet door geld kan worden uitgedrukt. Er zijn herinneringen aan verbonden, kostelijker dan zilver en goud. Aan zijn klokgelui, aan zijn graven, aan zijn doopvont is men gehecht met meer dan aardsche banden. Zulk een kerk is nog geheel iets anders dan hout en steen; en hoe zult gij haar deelen? De partij, die zich het kerkgebouw ziet toegewezen, heeft onberekenbaar veel voor boven elke andere partij. Zij bezit een voor allen zichtbaar teeken, en velen zullen geneigd zijn te gelooven dat zij de voortzetting is der oude Kerk. Daar komt nog iets bij. Wanneer men deelen gaat, zal men natuurlijk billijk, zeer billijk wezen; men zal, naar den eenmaal aangenomen maatstaf, aan elke partij het haar toekomende aandeel schenken. Gesteld nu dat een partij van niet-groote getale, en van gering geldelijk vermogen, zich een som ziet toegewezen, laat ons aannemen van f 3000. De tienmaal sterkere tegenpartij verkrijgt dan f 30,000. Wat zal nu de eerstgenoemde partij aanvangen met haar luttel aandeel? Zij is, zoo goed als vermoord, want zij ziet zich van hulp ter voorziening in haar geestelijke behoeften

469

nagenoeg geheel ontbloot. We hebben hier voornamelijk het oog op kleinere gemeenten; aldaar zou het lot, dat wij daar schetsten, elke minderheid boven 't hoofd hangen, indien het ernst werd met het denkbeeld van boedelscheiding. Dat dit denkbeeld voor verwezenlijking niet vatbaar is, en tot groote onbillijkheden zou leiden indien men het toch beproefde uit te voeren, meenen wij hier kort maar niet onduidelijk te hebben aangetoond.

De revolutionaire beweging, welke thans van de „gereformeerden” uitgaat, moet worden gefnuikt door een krachtig optreden der Kerkelijke Besturen. De toestand der Kerk, hoe zeer ook in strijd met hetgeen hij behoorde te zijn, moet eerlijk worden aanvaard. Geen heil moet worden gewacht van wederinvoering der dordsche Kerk-orde, welke eenvoudig onmogelijk is, en toch tot geen kerkherstel zou leiden. De weg tot opbeuring der Kerk is duidelijk aangewezen. Terwijl haar godgeleerden ijverig studeeren, en niet blind blijven voor de methode en de resultaten der natuurwetenschappen, moeten de herders en leeraars der Kerk toonen een oog en een hart te hebben voor onze sociale nooden. De Willemstraat te Amsterdam heeft in de uren van het oproer te zien gegeven welk een heilzamen invloed de evangelizatie uitoefent. De Heer Adama v. Scheltema, die zoo ijverig in die wijk heeft gearbeid, heeft tot eer van God en tot wezenlijken bloei der Kerk meer gedaan dan al de „Gereformeerde” Heeren te Amsterdam samen. En dien weg moest het op. Het verlorene moet worden gezocht; de schapen moeten hooren de stem van den goeden Herder. Om ons henen leven, lijden, sterven honderden, aan wie wij het Evangelie moeten brengen. Indien wij daar onze krachten aan wijdden, we zouden tot twisten minder tijd hebben, en ons geestelijk leven zou een blijder aanzien verkrijgen. Amalia van Lassaulx klaagt er over, dat zij

in haar roomsch-katholieke omgeving zoo veel „toornige” christenen zag verschijnen; iets dergelijks nemen wij thans waar. De Heer Jezus Christus wordt gepredikt als Koning — niet als Heiland, niet als Herder. Zij, die voor hem ijveren, zien somber en zuur, en zij kennen evenmin blijdschap als zachtmoedigheid. Zij gelijken zoo weinig op Hem, die niet afstiet, maar aantrok. Men behoeft geen voorstander te zijn van een oppervlakkig methodisme, om zich van een christen toch een andere voorstelling te maken. Onze vrome moeders en voorgangers, de mannen en vrouwen, van wier geestelijk kapitaal wij nog de rente genieten, waren zoo geheel anders. Welke vriendelijke en blijmoedige christenen waren mannen als Gregory Pierson, de Marez Oyens, Mackay en zoovele anderen, die mij met hun vriendschap vereerden en wier nagedachtenis ik zegen. Ik kan niet inzien, dat zij, die bij de „gereformeerden” zich voegen er beter op worden. Ze worden zoo liefdeloos en zoo onbarmhartig, zoo hard en zoo eng. Ik zie niet, dat ze heiliger, maar wel, dat ze heftiger worden; en ik kan niet gelooven, dat dit is naar Gods wil. o, Het is een moeielijke tijd. Mij dunkt, wij moesten slechts één ding doen willen: *dienen* en niet heerschen. We gaan andere dingen en toestanden tegemoet, maar welke? — Dat kan ons niemand zeggen. In zulke tijden past het ons: getrouw te zijn in het aanbevolen werk. Ook is dit duidelijk: de Heer wil *personen*, individualiteiten, en 't is ongeloof zijn kracht te zoeken in een Kerk, die ons dragen en ons stempelen moet. En Jezus Christus wil ook voor ons zijn *Iemand*, niet een begrip, niet een dogma, maar het Leven, de Levende. Wie in hem gelooft, is vrij gemaakt en aan zich zelf teruggegeven, en hij *vreest* ook niet. Het geloof ziet ook nu de heerlijkheid des Heeren. Moeielijk maar groot is onze tijd, en

471

de Kerk met al haar ellende is thans rijker en krachtiger dan in den bloeitijd der orthodoxie, toen iedereen bijna de formulieren van eenigheid had onderteeekend. Maar velen hebben daar geen oog voor. Zij worden *bang* gemaakt. Laat ons den goeden moed behouden. De wan is in de hand des Heeren, en Hij hanteert ze . . . Wij staan nog op den akker en hopen er niet nutteloos onze plaats te bekleeden.

Wij komen nu nog met een enkel woord terug op het Amsterdamsche oproer. Is onze diagnose van dat verschijnsel juist, dan zal 't middel om een herhaling er van te voorkomen niet daar gezocht moeten worden, waar de Heer Heldt het meent te vinden. Hij toch meent, dat het verleenen van het stemrecht een einde zou maken aan de thans heerschende ontevredenheid. Wij achten het overbodig dit gevoelen te weerleggen.

Dat „de normale arbeidsdag,” of een reeks sociale wetten de ongunstige stemming onzer werklieden zou doen ophouden achten wij zeer twijfelachtig. Van een wetboek op den arbeid zijn wij nooit afkeerig geweest, maar hetgeen den socialen strijd eigenlijk toch moet oplossen, dat is geen wet en geen reeks van wetten; dat kan alleen het Evangelie.

Onze verwachting, dat *Patrimonium* veel goed zou doen onder onzen werkenden stand, is in de laatste weken geheel verdwenen. Met weerzin heeft ons de eigenmachtige en onware handelwijze vervuld van den Voorzitter Kater, gesecondeerd door de H.H. Poesiat, Hovy, Wormser, Keuchenius e. a. Overal treft men denzelfden groep aan van „gereformeerde” Christenen. 't Is niet mogelijk, dat door zulke leidlieden onze werkmansstand gevoerd wordt op de paden van vrede en orde. Wij hebben deernis met den Heer Wolbers, die thans den schandelijksten ondank oogst voor zijn jaren lang betoonde

belangstelling. Ook hier blijkt het, dat men met de „gereformeerden” niet kan samengaan zoo men niet oneerlijk of verblind is.

Een hooggeacht lezer dezer „Stemmen”, die den Heer Busken Huet van nabij gekend heeft zoo wel in Indië als in Nederland, deelde ons eenige opmerkingen mede naar aanleiding van hetgeen wij over den gevierden criticus geschreven hebben. Wat Huet's minachting betreft van onze moedertaal, zoo wordt dienaangaande herinnerd, dat hij onze taal op zich zelf geen kwaad hart toedroeg, maar 't betreurde, dat onze nederlandsche schrijvers in het buitenland niet gelezen worden. De *Revue Coloniale Internationale*, welke door nederlandsche geleerden is opgericht, en geschreven wordt in het fransch, duitsch en engelsch verwezenlijkte in dit opzicht zijn ideaal. Hij zou zelf van de fransche taal zich hebben bediend, indien hij haar genoeg meester was geweest, om zich er *als kunstvorm* van te bedienen. Ook stuitte het hem, dat hij zooveel „tuig” in 't hollandsch lezen moest.

Wat zijn schrijven betreft over onze vorstelijke familie, en de veroordeeling van den Heer L'Ange Huet voor hetgeen Busken Huet geschreven had, wordt opgemerkt, dat eerstgenoemde niet had *behoeven* op te nemen wat hem uit Parijs was toegezonden, en er dus meê voor aansprakelijk was. — Volkomen waar, doch de Heer B. Huet had het *geschreven*, en aan onze beminnelijke en in alle opzichten eerbiedwaardige Koningin zich op droeve wijs vergrepen. Dat hij ons volk in zijn „Land van Rembrandt” een eerzuil heeft gesticht, kán waar zijn. We hopen echter weldra over dat werk ons gevoelen mede te deelen.

Eindelijk wordt ons de opmerking gemaakt, dat zijn onderhandelingen met den Minister Hasselman, en het

aannemen van een geldsom van die zijde niet te verdedigen zijn, maar dat Huet's toorn op de schijnheiligheid der liberale partij rechtmatig was. Wij willen dat gaarne toestemmen; maar *zijn* toorn was ook niet heilig. Er was vaak veel waarheid in hetgeen hij schreef, maar zijn toon was meestal te bitter en te bits. — Hiermeê meen ik voldaan te hebben aan de bedoeling van mijn hooggeachten lezer, die tevens Huet geen kwaad hart toedroeg. 't Was mij niet te doen, om te beleedigen, maar om eerlijk den indruk weêr te geven, dien Busken Huet op mij had gemaakt, en waarvan ik weldra uitvoeriger reken-schap hoop te geven.

Utrecht,
27 Aug. 1886.

A. W. BRONSVELD.

N. B. In 't volgende nummer D. V. aankondiging van ontvangen geschriften, als van Spurgeon, Ds. Wildeboer, e. a.

479